

Agata Jankowicz

Teksty i sytuacje precedensowe rosyjskiego dyskursu politycznego w parodiach internetowych

Wstęp

Wydarzenia polityczne zajmują kluczowe miejsce w dyskursie publicznym. Nierzadko stają się one źródłem nadtekstu – rozbudowanej narracji powiązanej z wybranym zdarzeniem i obejmującej odnoszące się do niego przekazy¹. Na kanwie wydarzeń politycznych tworzone są teksty różnych gatunków i stylów, m.in. wywiady, artykuły analityczne, komentarze, anegdoty, a także teksty humorystyczne, takie jak memy internetowe, satyry czy parodie. Niektóre jednostkowe sytuacje zostają szybko zapomniane, inne zapisują się w pamięci zbiorowej w postaci fenomenów precedensowych. Te ostatnie stanowią trwały składnik kultury i jako takie są ważnym obiektem badań humanistycznych.

1. Fenomeny precedensowe

Za twórców teorii fenomenów precedensowych uznaje się grupę moskiewskich uczonych Irinę Zacharenko, Wiktorię Krasnych, Dmitrija Gudkowa oraz Darię Bagajewą, którzy w latach 90. XX wieku zgłębiali dane zagadnienie w ramach prac seminarium naukowego *Текст и коммуникация*. W swoich rozważaniach badacze opierali się na starszej koncepcji tekstów precedensowych zaproponowanej przez J. Karaułowa w monografii *Русский язык и языковая личность*. Rosyjski językoznawca wyróżnił w niej specyficzną kategorię tekstów, które odznaczają się następującymi cechami: 1) mają ponadjednostkowy charakter (są szeroko rozpoznawalne w określonej społeczności), 2) są znaczące i aktualne w wymiarze poznawczym i emocjonalnym, 3) apelacja do nich pojawia się regularnie w dyskursie². Powyższa charakterystyka, odnosząca się początkowo jedynie do przekazów werbalnych,

¹ Zgodnie z definicją Natalii Kupiny i Galiny Bitenskiej nadtekst jest to „zbiór wypowiedzi, tekstów ograniczonych pod względem czasu i miejsca, spójnych znaczeniowo i sytuacyjnie, charakteryzujących się jednolitą modalnością, stosunkowo dokładnie określonymi pozycjami nadawcy i odbiorcy, podlegających specjalnym kryteriom normatywności / anormatywności” (tłumaczenie własne: Н.А. Купина, Г.В. Битенская, *Сверхтекст и его разновидности*, [в:] *Человек – Текст – Культура*, ред. Н.А. Купина, Т.В. Матвеева, Институт развития регионального образования, Екатеринбург 1994, с. 215).

² Ю.Н. Караулов, *Русский язык и языковая личность*, Издательство ЛКИ, Москва 2010, с. 216.

została z czasem przeniesiona na inne zjawiska kultury (sytuacje, teksty niewerbalne i polisemiotyczne), czego rezultatem były narodziny obszernej kategorii fenomenów precedensowych.

Na przestrzeni lat powstały liczne klasyfikacje zjawisk precedensowych, uwzględniające m.in. charakter źródła, sfery ich funkcjonowania czy poziom rozpoznawalności³. Do najczęściej przytaczanych należy niewątpliwie typologia oparta na kryterium charakteru grupy, w jakiej jednostki precedensowe są rozpowszechniane i przetwarzane. Pod tym względem Krasnych wyróżnia w pierwszej kolejności precedensy społeczne, funkcjonujące w określonej zbiorowości (np. grupie zawodowej, rodzinie, grupie wiekowej czy wspólnocie religijnej). Na kolejnym poziomie pozycjonują się precedensy narodowe, wspólne dla przedstawicieli wybranego etnosu. Ostatnią grupę stanowią precedensy uniwersalne, znane w ideale wszystkim przedstawicielom rodzaju ludzkiego⁴. Te ostatnie mają raczej charakter hipotetyczny, jako że wyznaczenie fenomenów łączących wszystkie kultury może okazać się w praktyce niemożliwe. Podejmowane są jednak próby nakreślenia zbioru precedensów, które wykraczają poza granice narodowe, współtworząc dziedzictwo światowe.

W rozgraniczeniu różnorodnych zjawisk, które zostały zgromadzone pod nadrzędnym pojęciem *fenomeny precedensowe*, najczęściej wykorzystywana jest klasyfikacja zaproponowana przez wspomnianych już Zacharenko, Krasnych, Gudkowa i Bagajewą. Moskiewscy uczeni wprowadzili w jej ramach podział na precedensowe teksty (*тексты*), sytuacje (*ситуации*), wypowiedzi (*высказывания*) oraz nazwy (*имена*)⁵.

Jednostki z dwóch pierwszych grup (teksty oraz sytuacje precedensowe) można określić mianem fenomenów źródłowych. Są to zjawiska stanowiące podstawę późniejszych nawiązań. Do tekstów precedensowych należą wytwory działalności językowej, powszechnie znane członkom wspólnoty i podlegające częstej aktualizacji. Termin ten odnosi się w równej mierze do utworów literackich, jak i tekstów piosenek, artykułów publicystycznych czy wypowiedzi politycznych. W wyniku rozszerzenia paradygmatu tekstu do danej kategorii zostały zaliczone również inne wytwory znakowe, m.in. przekazy niewerbalne (np. obrazy, rzeźby) oraz polisemiotyczne (np. filmy). Odminną grupę tworzą sytuacje precedensowe –prototypowe zdarzenia, które niosą ze sobą określone konotacje. Sytuacjami precedensowymi mogą stać się wydarzenia historyczne lub zdarzenia fikcyjne osadzone w świecie literatury czy kinematografii.

Z kognitywnego punktu widzenia istotne jest spostrzeżenie, że teksty i sytuacje precedensowe nie są przechowywane w pamięci zbiorowej w całości, w pierwotnej formie, ale w postaci pewnego inwariantu percepcji, rozumianego jako wyobrażenie

³ Н. Чернева, *Прецедентные феномены русского лингвокультурного дискурса*, Арена принт, Пловдив 2013, с. 59–68.

⁴ В.В. Красных, *Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: Курс лекций*, Гнозис, Москва 2002, с. 49–53.

⁵ И.В. Захаренко, В.В. Красных, Д.Б. Гудков, Д.В. Багаева, *Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов*, [в:] *Язык, сознание, коммуникация: Сборник статей*, ред. В.В. Красных, А.И. Изотов, Филология, Москва 1997, № 1, с. 83–84.

o tekście bądź sytuacji, ogólna wiedza o nich, forma ich bytowania w pamięci zbiorowej⁶. Inwariant jest tworem kolektywnym, wspólnym dla wszystkich członków wybranej społeczności. Powstaje drogą znacznej redukcji oryginału: niekiedy z jednego tekstu czy sytuacji w pamięci zbiorowej zapisuje się jedynie pewien szczegół, obiekt, wybrany bohater, jego czyn czy replika.

Sytuacje i teksty precedensowe są często ewokowane w kolejnych przekazach. W planie werbalnym ich aktualizacja dokonuje się najczęściej poprzez przywołanie nazw własnych (*прецедентное имя*), do których należą m.in. nazwy miejsc, nazwy wydarzeń, imiona bohaterów, lub poprzez wprowadzanie wyrażień, zwrotów czy fraz (*прецедентное высказывание*)⁷ nazywających dane precedensy (tytułów) lub stanowiących ich fragmenty przytaczane w oryginalnej (cytaty) bądź przekształconej postaci (parafrazy). Jednostki te można uznać za fenomeny zależne, podrzędne względem precedensów źródłowych. Moskiewscy lingwiści, przyjmując perspektywę semiotyczną, zaznaczają, że dane wyrazy i związki wyrazowe często funkcjonują w komunikacji jako swego rodzaju symbole o ustabilizowanej formie zewnętrznej. Występują one jako zamienniki precedensów źródłowych, przywołując w pamięci odbiorców oryginalne teksty i sytuacje (lub ściślej mówiąc – ich inwarianty) oraz przypisane do nich konotacje⁸. Sens omawianych połączeń wyrazowych nie jest równy znaczeniu ich poszczególnych elementów składowych, nie należy go rozumieć literalnie, ponieważ fenomeny zależne kryją w sobie odwołania do większych jednostek dyskursywnych oraz powiązanych z nimi skojarzeń.

Wśród badaczy nie ma jednoznacznej zgody, jak często teksty i zdarzenia powinny być aktualizowane w dyskursie, aby utrzymać status fenomenów precedensowych. Początkowo do danej kategorii zaliczano utwory i sytuacje przekazywane w pewnej społeczności z pokolenia na pokolenie, wchodzące nierzadko w szkolne programy nauczania (np. wybrane teksty Aleksandra Puszkina, znaczące wydarzenia

⁶ E. Gos, *Co to jest tekst precedensowy?*, „Przegląd Rusycystyczny” 2006, nr 116, s. 81.

⁷ W polskich opracowaniach rosyjski termin *прецедентное высказывание* jest tłumaczony na kilka sposobów, m.in. jako fraza precedensowa (A. Szafernakier, *Precedensowe fenomeny kultury w przestrzeni intertekstowej (na materiale publicystyki polskiej i rosyjskiej)*, „Acta Polono-Ruthenica” 2006, t. 1, nr 11, s. 379–387), wypowiedź precedensowa (A. Kiklewicz, *Język w komunikacji interkulturowej*, „Acta Neophilologica” 2012, t. 1, nr 14, s. 89–103), wyrażenie precedensowe (Y. Zazuliak, *Intertekstualność polskich mediów internetowych*, [w:] *Nowe media w języku, kulturze i literaturze*, red. K. Sakowski, Ł.M. Plęś, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 45–56). Wynika to z odmiennego rozumienia pojęcia wypowiedzi, które w polskiej tradycji tekstologicznej wiązane jest raczej ze zdarzeniem komunikacyjnym. W rosyjskich tekstach poświęconych fenomenom precedensowym termin *прецедентное высказывание* najczęściej odnosi się do wyrazów lub związków wyrazowych mających źródło w tekstach lub sytuacjach precedensowych. Pod danym pojęciem kryją się więc ustabilizowane twory o określonej strukturze (bliskie do pewnego stopnia frazomom), nie zaś jednostkowe komunikaty językowe. Problem z tłumaczeniem wyrażenia *прецедентное высказывание* jako wypowiedź precedensowa pogłębia fakt, że polski termin można rozumieć również jako wypowiedź oryginalną, która podobnie jak tekst precedensowy wchodziłaby w zakres precedensów źródłowych. Na przykład za wypowiedź precedensową może zostać uznane przemówienie polityka, z którego pochodzą odpowiednie fenomeny zależne: nazwy własne, zwroty, frazy czy wyrażenia.

⁸ И.В. Захаренко, В.В. Красных, Д.Б. Гудков, Д.В. Багаева, *Прецедентное имя...*, s. 82–103.

historyczne). Obecnie coraz większą uwagę poświęca się fenomenom krótkotrwałym, które w niedługim czasie zdobywają wysoką popularność, głównie za sprawą rozpowszechnienia w sieci internetowej, lecz równie szybko ulegają zapomnieniu. Takie jednostki mogą być relewantne np. dla jednego pokolenia, kolejne zaś może nie wykazywać się ich znajomością i nie rozpoznać ich aktualizacji w tekstach następnych. Do tego typu krótkotrwałych precedensów należy wiele wydarzeń politycznych, które na pewien okres zyskują szeroki rezonans w dyskursie publicznym (m.in. w artykułach medialnych, tekstach humorystycznych), jednak nie zapisują się na stałe w pamięci narodowej.

2. Analiza aktualizacji precedensów politycznych

Fenomenów precedensowych nie sposób badać inaczej niż przez analizę tekstów następnych. To właśnie w nowych przekazach kształtuje się inwariant precedensów, w nich też powielane są wybrane składniki oryginalnych tekstów i sytuacji, co przyczynia się do utrwalenia tych elementów w świadomości wspólnoty. Analiza aktualizacji fenomenów precedensowych w tekstach wtórnych rozpoczyna się od rozpoznania źródła, jednak nie powinna zakończyć się na tym etapie. Rozpatrując relacje międzytekstowe, należałoby przede wszystkim uwzględnić, jaką formę przybierają inwarianty fenomenów precedensowych oraz jakie funkcje pełnią odwołania do nich w tekstach następnych.

Poniższa analiza skupia się na prześledzeniu aktualizacji wybranych fenomenów precedensowych rosyjskiego dyskursu politycznego w parodiach internetowych. Za materiał badawczy posłużyły rosyjskojęzyczne utwory audiowizualne publikowane na portalu YouTube. Celem analizy jest określenie funkcji aktualizacji precedensów politycznych we współczesnych tekstach parodystycznych upowszechnianych w przestrzeni sieciowej. Podstawę badań stanowi analiza intertekstualna, polegająca na zestawieniu oryginalnych tekstów i sytuacji precedensowych oraz tekstów wtórnych, oparta na metodologii analizy dyskursu⁹ (z uwzględnieniem złożonego kontekstu społeczno-politycznego warunkującego procesy powstawania i recepcji tekstów).

2.1. Teksty precedensowe

Pierwszą grupę fenomenów źródłowych stanowią teksty precedensowe¹⁰. Za przykład takiej jednostki pochodzącej z rosyjskiego dyskursu politycznego może posłużyć replika prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina wygłoszona podczas posiedzenia Klubu Władajskiego 18 października 2018 roku w Soczi. Podczas dyskusji prowadzonej w ramach spotkania został poruszony m.in. temat wykorzystania

⁹ W artykule dyskurs rozumiany jest szeroko, jako zespół habitualnych praktyk komunikacyjnych, realizowanych w określonej zbiorowości ludzi w formie konkretnych wypowiedzi i tekstów, które w procesie interakcji kształtują pewne wyobrażenia o świecie zgodnie z przyjętymi regułami kulturowymi (W. Czachur, *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2020, s. 144).

¹⁰ Do tekstów precedensowych w niniejszym badaniu zaliczane są przekazy o charakterze zarówno tekstów (samodzielnych, zakończonych bytów, stanowiących zintegrowaną całość znakową), jak i wypowiedzi (jednostkowych zdarzeń komunikacyjnych) przekształconych w teksty (zarejestrowanych i powielanych).

przez Rosję broni nuklearnej w razie ewentualnego konfliktu zbrojnego. Putin zapewnił, że broń masowego rażenia, którą dysponuje rosyjska armia, może zostać użyta jedynie w celach obronnych, w odpowiedzi na atak wymierzony w terytorium Federacji Rosyjskiej.

И когда мы убеждаемся (а это всё происходит в течение нескольких секунд), что атака идёт на территорию России, только после этого мы наносим ответный удар. Это ответно-встречный. Почему встречный? Потому что летят к нам, а навстречу полетит в сторону агрессора. Конечно, это всемирная катастрофа, но я повторяю, мы не можем быть инициаторами этой катастрофы, потому что у нас нет превентивного удара. Да, в этой ситуации мы как бы ждём, что в отношении нас кто-то применит ядерное оружие, сами ничего не делаем. Ну да. Но тогда агрессор всё равно должен знать, что возмездие неизбежно, что он будет уничтожен. А мы – жертвы агрессии, и мы как мученики попадём в рай, а они просто сдохнут, потому что даже раскаяться не успеют¹¹.

W wypowiedzi prezydenta szczególną uwagę zwraca na siebie fraza *мы как мученики попадём в рай, а они просто сдохнут*. W danej konstrukcji wyraźnie widoczna jest opozycja „swoj – obcy” (także „my – oni”), w ramach której Putin nakreśla obraz dwóch przeciwstawnych obozów: agresorów, będących inicjatorami konfliktu, oraz Rosjan, którzy stają się ofiarami zewnętrznego ataku. W stosunku do mieszkańców Rosji polityk stosuje nominację *мученики* (pol. *męczennicy*), natomiast w kontekście przeciwników posługuje się czasownikiem *сдохнуть* (pol. *zdechnąć*). Dany leksem zastosowany w odniesieniu do ludzi ma pogardliwy wydźwięk i może służyć jako środek ich animalizacji. Fraza *мы как мученики попадём в рай, а они просто сдохнут* wykazuje cechy nietypowe dla dyskursu politycznego, przede wszystkim ze względu na silne nacechowanie emocjonalne oraz nieoczekiwane przejście do retoryki religijnej, której wyznacznikami w tym przypadku są wyrazy *мученики* oraz *рай* (pol. *raj*).

Omawiana fraza była często przywoływana w środkach masowego przekazu, a także w tekstach o zabarwieniu humorystycznym. Z czasem słowa Putina wyszły poza granice oryginalnego kontekstu i stały się symbolem determinacji Rosji w prowadzeniu walki (przejawiającej się w gotowości poniesienia śmierci) oraz charakterystycznego dla rosyjskiej propagandy bipolarnego postrzegania rzeczywistości, w której Rosjanie przedstawiani są jednoznacznie pozytywnie, zaś przeciwnicy Rosji – skrajnie negatywnie.

Analizowany precedens stał się inspiracją dla parodii kanału *Жесть Доброй Воли*¹², publikującego w serwisie YouTube parodie polityczne poświęcone

¹¹ Zapis oryginalny: *Заседание дискуссионного клуба «Валдай»*, Президент России, 18.10.2018, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/58848> [dostęp: 12.06.2024].

¹² Nazwa kanału parodystycznego najprawdopodobniej nawiązuje do wyrażenia *жест доброй воли* (pol. *gest dobrej woli*), jakim w wypowiedziach rosyjskich władz i zależnych od nich mediów eufemistycznie określana była decyzja o wycofaniu rosyjskich wojsk z części okupowanych obszarów Ukrainy. Dane wyrażenie w dyskursie internetowym (m.in. w memach) zyskało nowe znaczenie o ironicznym zabarwieniu i zaczęło być stosowane do określania porażki (w tym przypadku militarnej) przedstawianej jako sukces. W nazwie kanału dochodzi do gry językowej polegającej na zamianie wyrazu *жест* leksemem *жесть*

aktualnym wydarzeniom rosyjskiej, białoruskiej i ukraińskiej polityki. Bohaterami danego tekstu są Alaksandr Łukaszenka oraz Władimir Putin. Wspomniani politycy zostają w parodii skazani na egzekucję decyzją Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze. Po tym wydarzeniu prezydenci stają przed bramą raju, a postać wcielająca się w Łukaszenkę wygłasza następujący komentarz:

Вовчик, а помнишь, ты говорил, что они все сдохнут, а мы в рай попадём. Та-дам! А мы двух зайцев убили: и сдохли, и в рай попали¹³.

W przywołanym fragmencie bohater parodii parafrazuje słowa Putina z 2018 roku. W ostatnim zdaniu zostaje użyta konstrukcja *и сдохли, и в рай попали*, która narusza zastosowaną w oryginalnej wypowiedzi opozycję „my – oni”. Zarówno zwrot *попасть в рай*, niosący pozytywne konotacje, jak i negatywnie nacechowany czasownik *сдохнуть* odnoszą się w rozpatrywanym tekście do postaci polityków. Aktualizacja frazy precedensowej w zmodyfikowanej postaci służy wzbudzeniu efektu komicznego. W przedstawionej wyżej grze z tekstem precedensowym źródłem śmiechu jest rozpoznanie frazy zaczerpniętej z wypowiedzi Putina, spostrzeżenie wprowadzonych w jej obręb transformacji i jej ponowne odczytanie w nowym kontekście (związanym ze śmiercią i życiem pozagrobowym polityków).

Kolejny precedens ma znacznie dłuższą historię. Jego autorem jest pierwszy prezydent Federacji Rosyjskiej Boris Jelcyn. W trakcie noworocznego orędzia, w noc z 31 grudnia 1999 roku na 1 stycznia 2000 roku polityk ogłosił swoją rezygnację, przekazując obowiązki głowy państwa Putinowi, pełniącemu wówczas funkcję premiera. Przemówienie Jelcyna ukazało się na oficjalnych kanałach telewizji rosyjskiej, docierając do szerokiego grona odbiorców.

Дорогие друзья, дорогие мои! Сегодня я в последний раз обращаюсь к вам с новогодним приветствием. Но это не всё: сегодня я последний раз обращаюсь к вам как Президент России. Я принял решение. Долго и мучительно над ним размышлял. Сегодня, в последний день уходящего века, я ухожу в отставку. [...] Я ухожу, я сделал все что мог. И не по здоровью, а по совокупности всех проблем. Мне на смену приходит новое поколение – поколение тех, кто может сделать больше и лучше¹⁴.

Słowa Jelcyna przeszły do kategorii tekstów precedensowych w nieco zmodyfikowanej postaci. W powszechnej świadomości istnieje przekonanie, że pierwszy prezydent Federacji Rosyjskiej, ustępując z zajmowanego stanowiska, pożegnał obywateli Rosji słowami *я устал, я ухожу*. Analiza oryginalnego wystąpienia Jelcyna z 31 grudnia 1999 roku wykazuje jednak, że w wypowiedzi polityka nie zastał użyty zwrot *я устал*. Nie ma jednoznacznej odpowiedzi na pytanie dotyczące

(potocznym, ekspresywnym wyrazem używanym jako reakcja na informację, stan, zdarzenie wywołujące strach, zaskoczenie bądź zniesmaczenie), którego wprowadzenie może służyć wyrażeniu negatywnej oceny rosyjskich działań wojennych w Ukrainie lub rosyjskiej propagandy *in genere*.

¹³ Transkrypcja własna: Путин и Лукашенко у ворот рая @ЖестьДобройВоли #на-родия #путин #лукашенко, Жесть Доброй Воли, 13.08.2024, <https://www.youtube.com/watch?v=LNTkrRE2RYk> [dostęp: 14.08.2024].

¹⁴ Zapis oryginalny: Заявление Бориса Ельцина, Президент России, 31.12.1999, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24080> [dostęp: 8.11.2023].

pochodzenia danego komponentu. Można przypuszczać, że pojawienie się tego zwrotu w inwariancie tekstu precedensowego, jaki zapisał się w pamięci zbiorowej, jest związane z problemami zdrowotnymi prezydenta, na które często powoływano się jako na jedną z przyczyn jego rezygnacji.

Słowa *я устал, я ухожу* były przytaczane w licznych publikacjach dotyczących dymisji Jelcyna i stały się swoistym symbolem tego zdarzenia. Dany precedens pojawia się także w artykułach poświęconych nowszemu wydarzeniu rosyjskiej polityki, a także w tekstach wykraczających poza tematykę polityczną. Jednym z utworów, które nawiązują do tekstu precedensowego Jelcyna, jest parodia pt. *Путин – Я устал, я ухожу*, opublikowana na portalu YouTube we wrześniu 2020 roku. Bohaterem tego utworu jest Putin. Warstwa wizualna filmu powstała metodą montażu fragmentów wypowiedzi głowy państwa udzielonej na Forum Aktywnych Obywateli „Сообщество” w listopadzie 2015 roku¹⁵, jednak fabuła parodii nie jest powiązana z danym wydarzeniem. Utwór przedstawia przemówienie prezydenta, w którym prezentowane są przyjęte przez niego rozporządzenia. Na końcu wystąpienia zostaje wygłoszone oświadczenie o rezygnacji Putina ze stanowiska prezydenta.

Теперь вишенка на торте. Я устал, я ухожу. Точнее улетаю на Марс. Оставляю вам трех медведей. Дмитрия Анатольевича, Мишустина Михаила и... ну ладно, двух достаточно. Кормить только не забывайте. Ну всё, я полетел. До свидания... прощайте¹⁶!

W powyższym przykładzie analizowany precedens jest przytaczany w najbardziej rozpowszechnionej formie: *я устал, я ухожу*. Kontekst jego użycia w wypowiedzi bohatera parodii jest zbliżony do oryginalnego kontekstu przemówienia Jelcyna. Zastosowanie frazy precedensowej *я устал, я ухожу* nie tylko aktualizuje zdarzenie źródłowe, ale pozwala również na zestawienie go z nową sytuacją przedstawioną w parodii, jaką jest rezygnacja Putina po okresie wieloletnich rządów. Poprzez wprowadzenie słów Jelcyna do repliki bohatera wcielającego się w Putina budowana jest analogia pomiędzy realnym, przeszłym wydarzeniem politycznym i zaprezentowaną w parodii pożądaną sytuacją, jaką jest dymisja obecnego prezydenta.

Powyższe przykłady prezentują odmienne funkcje aktualizacji tekstu precedensowego. W pierwszym przypadku zauważalna jest znaczna rozbieżność pomiędzy kontekstem źródłowym (odповідzią Putina z posiedzenia Klubu Władajskiego) a kontekstem wtórnym (repliką Łukaszenki u wrót raju), a przywołanie precedensu pełni głównie funkcję ludyczną. W drugim przypadku fraza precedensowa zostaje użyta w kontekście bliskim do pierwotnego (rezygnacja ze stanowiska prezydenta). Jej aktualizacja pozwala na przeprowadzenie analogii pomiędzy starszym, dobrze znanym wydarzeniem politycznym a fikcyjnym zdarzeniem zaprezentowanym w parodii.

¹⁵ Форум активных граждан «Сообщество», Президент России, 4.11.2015, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/50631> [dostęp: 9.11.2023].

¹⁶ Transkrypcja własna: Путин – Я устал, я ухожу, Студия Пародист, 3.09.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=kKVS7YHEb0> [dostęp: 9.11.2023].

2.2. Sytuacje precedensowe

Obok nawiązań do tekstów precedensowych w parodiach politycznych pojawiają się także liczne odwołania do sytuacji precedensowych z udziałem rosyjskich polityków. Za przykład takiego zdarzenia może posłużyć incydent, do którego doszło podczas ceremonii otwarcia Zimowych Igrzysk Olimpijskich w Soczi w 2014 roku. W trakcie inauguracji kamery telewizji państwowej uchwyciły Dmitrija Miedwiediewa (zajmującego miejsce na trybunie obok przedstawicieli rosyjskiej i zagranicznych delegacji państwowych) z zamkniętymi oczami. W późniejszych komentarzach częstokroć wyrażano przekonanie, że premier zasnął podczas uroczystości. Ta sytuacja wzbudziła żywą reakcję rosyjskich mediów oraz humorystów, którzy przekształcili fotografię Miedwiediewa z ceremonii w Soczi w mem internetowy. Wysokie zainteresowanie postawą premiera sprawiło, że podczas kolejnych wydarzeń z uczestnictwem polityka dziennikarze i obserwatorzy zaczęli bacznie przyglądać się mimice Miedwiediewa. W następnych latach media kilkakrotnie publikowały zdjęcia z nowszych wydarzeń (m.in. z orędy prezydenta Federacji Rosyjskiej do Zgromadzenia Federalnego w latach 2014 i 2015), na których widniała postać premiera z zamkniętymi oczami¹⁷.

Omawiane zdarzenie można potraktować jako sensację o znikomych konsekwencjach politycznych, jednak o znaczącym wpływie na wizerunek ówczesnego premiera. Wielokrotnie komentowana sytuacja przyczyniła się do utrwalenia w opinii publicznej obrazu Miedwiediewa jako osoby ospałej, z lekceważeniem odnoszącej się do swoich obowiązków.

Ilustracja: kadr z parodii *Медведев у Дудя: Судный день, экзальтированные кровавые клоуны и двойники Путина*¹⁸.

¹⁷ A. Taylor, *Russia's obsession with whether Prime Minister Dmitry Medvedev is asleep or not*, „The Washington Post”, 2.12.2016, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/12/02/russias-obsession-with-whether-prime-minister-dmitry-medvedev-is-asleep-or-not> [dostęp: 21.03.2024].

¹⁸ *Медведев у Дудя: Судный день, экзальтированные кровавые клоуны и двойники Путина / Пародия*, Жесть Доброй Воли, 26.11.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=qGBN1xZVKt8> [dostęp: 21.03.2024].

To stereotypowe wyobrażenie o Miedwiediewie zostało odzwierciedlone w utworach kanału parodystycznego *Жесть Доброй Воли*. Jako przykład może posłużyć tu tekst pt. *Медведев у Дудя: Судный день, экзальтированные кровавые клоуны и двойники Путина*, przedstawiający wywiad polityka z dziennikarzem i blogerem Juriem Dudziem¹⁹. Rozmowa bohaterów parodii jest stale przerywana ze względu na fakt, że polityk zapada w sen. W trakcie czterominutowego filmiku gość wywiadu zasypia pięciokrotnie, co w praktyce uniemożliwia prowadzenie dyskusji.

Innym przykładem pochodzącym z kanału *Жесть Доброй Воли* jest parodia pt. *Медведев в спокойной ночи, зэтыши*²⁰, nawiązująca do rosyjskiego wieczornego programu telewizyjnego dla dzieci o nazwie *Спокойной ночи, малыши!* W danym utworze postaciami prowadzącymi audycję są Miedwiediew oraz pacynki zajączka i pieska. Pacynki proszą polityka o przedstawienie widzom bajki, jednak ten nieoczekiwanie zasypia.

[Zajączek:] Ээ, Димон, подъём! Сначала надо рассказать сказку, а потом спать, а не наоборот.

[Piesek:] Ырхм...

[Miedwiediew:] Дебил плюшевый! Я сказку показываю. Про спящего красавца во время выступления Путина. А давайте вместе её покажем [wydmuchuje powietrze z ust w kierunku pacynek, które w rezultacie omdlewają]²¹.

W przywołanej parodii dochodzi do aktualizacji dwóch precedensów: sytuacji zaśnięcia Miedwiediewa podczas wykonywania obowiązków państwowych oraz bajki o śpiącej królewnie (ros. *Спящая красавица*). W tekście przeprowadzona zostaje gra językowa polegająca na zamianie leksemu *красавица* wyrazem *красавец*, które odnosi się tu do Miedwiediewa. W ten sposób tworzona jest analogia pomiędzy politykiem a bohaterką bajki dla dzieci, co może stanowić źródło efektu komicznego. Dla zrozumienia tekstu istotne jest także odczytanie aluzji zawartej w obrazie pacynek omdlewających pod wpływem oparów wydychanych przez polityka. Dana scena może sugerować, że przyczyną częstego zasypiania Miedwiediewa jest nadużywanie alkoholu.

Do często ewokowanych sytuacji precedensowych należy także zdarzenie, do którego doszło w czerwcu 2006 roku. Podczas spaceru na terenie Kremla Putin spotkał się z grupą turystów i odbył krótką rozmowę z pięcioletnim chłopcem Nikitą, w trakcie której podniósł koszulkę dziecka, całując je w brzuch. To zajście zostało

¹⁹ Tamże.

²⁰ Występujący w tytule parodii okazjonalizm *зэтыши* stanowi najprawdopodobniej kontaminację leksemu *малыши* (pol. *maluchy*) oraz nazwy litery *з* (czytanej jako *zet*). W ostatnich latach (od 2022 roku) znak *З* zyskał dodatkowe konotacje związane z konfliktem zbrojnym toczącym się na terytorium Ukrainy. Dane oznaczenie wykorzystywane jest jako symbol poparcia dla Rosji w wojnie z Ukrainą. Można przypuszczać, że neologizm *зэтыши* odnosi się do młodych osób wspierających działania wojenne Rosji na terenie Ukrainy.

²¹ Transkrypcja własna: *Медведев в спокойной ночи, зэтыши, Жесть Доброй Воли*, 5.03.2024, <https://www.youtube.com/watch?v=n5xFlyH6dp0> [dostęp: 21.03.2024].

zarejestrowane przez kamery telewizji państwowej²². Osobliwy czyn prezydenta wywołał znaczny rezonans w rosyjskich i zagranicznych mediach, stając się podstawą licznych spekulacji. Z czasem zdarzenie zostało w humorystyczny sposób zinterpretowane przez użytkowników Internetu jako próba skonsumowania chłopca przez prezydenta, co zrodziło serię memów pt. *Путин ест детей* (pol. *Putin je dzieci*). W danych tekstach polityk przedstawiany jest jako osoba (często o cechach postaci mitologicznych) żywiąca się dziećmi.

Aby zilustrować aktualizację danej sytuacji precedensowej w utworze parodystycznym warto przywołać tekst opublikowany na kanale anonimowego twórcy pt. *Путин и его взрывчатка / RYTP*. Filmik, wykonany w formie RYTP²³, stanowi kompilację fragmentów konferencji prasowej Putina z 2017 roku²⁴. W parodii pojawia się m.in. następujący dialog:

[Dziennikarz:] Мы посчитали, что есть детей значительно дешевле. Стоимость ребёнка – от семи, примерно, до двадцати рублей в зависимости от региона. Вот будет ли государство как-то поддерживать инициативу есть детей?

[Putin:] Я согласен с вами. У нас в России сократилась цена на ребёнка. Поэтому такое поручение обязательно дам правительству. Повысить добычу детей. Как вы знаете, я очень люблю есть детей. Они так хорошо выглядят. И-и-и есть детей – вот это абсолютно точно правильно²⁵.

W omawianej parodii fenomen precedensowy jest aktualizowany przez użycie konstrukcji *есть детей* w kontekście działalności Putina. W utworze został przeprowadzony zabieg depersonifikacji dzieci, które są przedstawiane jako produkty posiadające określoną wartość rynkową czy surowce, które podlegają wydobywaniu. Absurd sytuacji zaprezentowanej w tekście wynika z połączenia tematu kanibalizmu ze sformalizowanym stylem dyskusji z zakresu ekonomii i gospodarki państwowej. Jednocześnie przywołanie precedensu utrwała obraz Putina jako przywódcy bezwzględnego, przynoszącego szkodę społeczeństwu.

Warto zaznaczyć, że inwarianty przywołanych sytuacji precedensowych różnią się pod względem stopnia podobieństwa ze zdarzeniami źródłowymi. W pierwszym przypadku w pamięci zbiorowej zapisał się fakt zasypiania Miedwiediewa w trakcie wykonywania obowiązków związanych z pełnieniem funkcji politycznej. W drugim przypadku do kultury internetowej przeszedł inwariant stanowiący nie

²² M. Wyrzykowska, *Rosja: Dlaczego Putin pocałował chłopca w brzuszek?*, Money.pl, 4.07.2006, https://www.money.pl/archiwum/wiadomosci_agencyjne/pap/arttykul/rosja;dlaczego;putin;pocalowal;chlopca;w;brzuszek,103,0,169319.html [dostęp: 21.03.2024].

²³ RYTP (*Russian YouTube Poop*) jest podrodzajem gatunku internetowego *YouTube Poop*. Nazwą *YouTube Poop* określane jest utwór wideo opublikowany na platformie YouTube, stanowiący efekt montażu fragmentów wybranego źródłowego materiału audiowizualnego (bądź kilku materiałów). Powstały w ten sposób tekst ma najczęściej wydźwięk humorystyczny (B. Eugster, *Random Access Montage. How Online Access Has Changed Amateur Video Editing*, „Acta Universitatis Sapientiae, Film and Media Studies” 2014, vol. 9, pp. 107–124).

²⁴ Большая пресс-конференция Владимира Путина, Президент России, 14.12.2017, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/56378/videos> [dostęp: 21.03.2024].

²⁵ Transkrypcja własna: *Путин и его взрывчатка / RYTP*, Look Alive, 7.04.2018, <https://www.youtube.com/watch?v=kurYc7mgaFM> [dostęp: 21.03.2024].

odzwierciedlenie realnego zdarzenia (pocałowanie chłopca), a jego humorystyczną interpretację (konsumowanie dzieci).

Wnioski

Zarówno teksty tworzone przez polityków, jak i sytuacje, w których uczestniczą przedstawiciele sceny politycznej, mogą wejść w poczet fenomenów precedensowych. W przypadku tych pierwszych podstawę aktualizacji stanowi konkretny materiał werbalny, z którego ekscerpowane są określone elementy (nazwy, fragmenty tekstu), wprowadzane później do tekstów następczych, nierzadko w zdeformowanej postaci. Aktualizacja sytuacji precedensowej wymaga odwzorowania pewnych jej składników (niekoniecznie werbalnych) lub wprowadzenia odnoszących się do niej nazw i opisów (wtórnych wobec danej sytuacji, stanowiących formę jej interpretacji).

W badanych przykładach podstawowym czynnikiem decydującym o przejściu tekstów i sytuacji politycznych do kategorii fenomenów precedensowych była ich anormatywność. Oryginalne sytuacje i teksty wykazywały niezgodność z ustalonymi normami – językowymi, komunikacyjnymi, etycznymi, kulturowymi, a także utrwalonymi wyobrażeniami o politykach i ich działalności. Za inny czynnik wpływający na powstawanie precedensów można uznać nieoczekiwany charakter wydarzenia politycznego (jak w przypadku dymisji Jelcyna). Nie są to jednak jedyne mechanizmy kształtowania się precedensów politycznych. O utrwaleniu określonego zdarzenia w pamięci zbiorowości może decydować np. jego doniosłość, przełomowość. Niemniej w tekstach humorystycznych o krytycznym ukierunkowaniu, jakimi niewątpliwie są parodie, częściej ewokowane są sytuacje i teksty, które mogą służyć jako podstawa dyskredytacji polityka, a więc nietypowe, zaskakujące, ośmieszające.

Porównując oryginały z formami ich aktualizacji w tekstach wtórnych, można wnioskować, że inwarianty silnie różnią się pod względem stopnia bliskości z fenomenami źródłowymi: pozycjonują się na skali rozciągającej się od wiernego odwzorowania oryginału (choć w zredukowanej postaci) po całkowitą reinterpretację pierwotnej sytuacji czy tekstu.

Cel aktualizacji precedensów politycznych w parodiach rzadko sprowadza się do prostej ekspresji. Ewokowanie fenomenów precedensowych w tekstach parodystycznych pełni złożone funkcje: od ludycznej gry ze źródłem po wykorzystanie go jako swoistej soczewki, przez którą rozpatruje się nowsze wydarzenia i dokonuje się ich oceny. Mówiąc o precedensach politycznych nie sposób pominąć również ich wpływu na wizerunek przedstawicieli sceny politycznej. Precedensy są przeważnie silnie powiązane z osobą konkretnego polityka, przez co przyczyniają się do kształtowania jego stereotypowego obrazu.

Literatura

- Czachur W., *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2020.
- Eugster B., *Random Access Montage. How Online Access Has Changed Amateur Video Editing*, „Acta Universitatis Sapientiae, Film and Media Studies” 2014, vol. 9, pp. 107–124.
- Gos E., *Co to jest tekst precedensowy?*, „Przegląd Rusycystyczny” 2006, nr 116, s. 78–84.

- Kikiewicz A., *Język w komunikacji interkulturowej*, „Acta Neophilologica” 2012, t. 1, nr 14, s. 89–103.
- Szafernakier A., *Precedensowe fenomeny kultury w przestrzeni intertekstowej (na materiale publicystyki polskiej i rosyjskiej)*, „Acta Polono-Ruthenica” 2006, t. 1, nr 11, s. 379–387.
- Taylor A., *Russia’s obsession with whether Prime Minister Dmitry Medvedev is asleep or not*, „The Washington Post”, 2.12.2016, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/12/02/russias-obsession-with-whether-prime-minister-dmitry-medvedev-is-asleep-or-not> [dostęp: 21.03.2024].
- Wyrzykowska M., *Rosja: Dlaczego Putin pocałował chłopca w brzuszek?*, Money.pl, 4.07.2006, https://www.money.pl/archiwum/wiadomosci_agencyjne/pap/artukul/rosja;dla czego;putin;pocalowal;chlopca;w;brzuszek,103,0,169319.html [dostęp: 21.03.2024].
- Zazuliak Y., *Intertekstualność polskich mediów internetowych*, [w:] *Nowe media w języku, kulturze i literaturze*, red. K. Sakowski, Ł.M. Płes, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 45–56.
- Большая пресс-конференция Владимира Путина, Президент России, 14.12.2017, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/56378/videos> [dostęp: 21.03.2024].
- Заседание дискуссионного клуба «Валдай», Президент России, 18.10.2018, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/58848> [dostęp: 12.06.2024].
- Захаренко И.В., Красных В.В., Гудков Д.Б., Багаева Д.В., *Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов*, [в:] *Язык, сознание, коммуникация: Сборник статей*, ред. В.В. Красных, А.И. Изотов, Филология, Москва 1997, № 1, с. 82–103.
- Заявление Бориса Ельцина, Президент России, 31.12.1999, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24080> [dostęp: 8.11.2023].
- Караулов Ю.Н., *Русский язык и языковая личность*, Издательство ЛКИ, Москва 2010.
- Красных В.В., *Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: Курс лекций*, Гнозис, Москва 2002.
- Купина Н.А., Битенская Г.В., *Сверхтекст и его разновидности*, [в:] *Человек – Текст – Культура*, ред. Н.А. Купина, Т.В. Матвеева, Институт развития регионального образования, Екатеринбург 1994.
- Медведев в спокойной ночи, зэтыши, Жестъ Доброй Воли, 5.03.2024, <https://www.youtube.com/watch?v=n5xFlyH6dp0> [dostęp: 21.03.2024].
- Медведев у Дудя: Судный день, экзальтированные кровавые клоуны и двойники Путина / Пародия, Жестъ Доброй Воли, 26.11.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=qGB-N1xZVKt8> [dostęp: 21.03.2024].
- Путин – Я устал, я ухожу, Студия Пародист, 3.09.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=kKVS7YNEb0> [dostęp: 9.11.2023].
- Путин и его взрывчатка / RYTP, Look Alive, 7.04.2018, <https://www.youtube.com/watch?v=kurYc7mgaFM> [dostęp: 21.03.2024].
- Путин и Лукашенко у ворот рая @ЖестъДобройВоли #пародия #путин #лукашенко, Жестъ Доброй Воли, 13.08.2024, <https://www.youtube.com/watch?v=LNTkRRE2RYk> [dostęp: 14.08.2024].
- Форум активных граждан «Сообщество», Президент России, 4.11.2015, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/50631> [dostęp: 9.11.2023].
- Чернева Н., *Прецедентные феномены русского лингвокультурного дискурса*, Арена принт, Пловдив 2013.

Precedent texts and precedent situations of Russian political discourse in Internet parodies

Abstract

The article is devoted to precedent phenomena in Russian political discourse and their actualisation in Internet parodies. The research material consists of Russian-language audiovisual works published on the YouTube portal. The purpose of the analysis is to determine the functions of actualisations of political precedent texts and situations in modern parody texts. The study is based on intertextual analysis and takes into account the complex socio-political context that determines the processes of text creation and reception, using discourse analysis methodology. The results of the analysis allow one to conclude that the actualisation of precedent phenomena in parody texts performs several functions: from expressing criticism of the original, through a humorous play with the source material, to using it as a model for conceptualising new events. Precedents have an impact on the formation of the image of a political figure, consolidating a simplified, stereotypical perception of the politician in the collective consciousness.

Keywords: precedent phenomena, precedent text, precedent situation, political discourse, political parody, actualisation

Прецедентные тексты и ситуации российского политического дискурса в интернет-пародиях

Резюме

Настоящая статья посвящена прецедентным феноменам российского политического дискурса и их актуализациям в интернет-пародиях. Материалом исследования послужили русскоязычные аудиовизуальные произведения, опубликованные на портале YouTube. Цель анализа – определить функцию актуализаций политических прецедентных текстов и ситуаций в современных пародийных текстах. Исследование основано на интертекстуальном анализе с учетом сложного социально-политического контекста, определяющего процессы создания и рецепции текстов (методология дискурс-анализа). Результаты проведенного анализа позволяют сделать вывод, что актуализация прецедентных феноменов в пародийных текстах выполняет ряд функций: от выражения критики оригинала, через юмористическую игру с источником по использование его как образец для концептуализации новых событий. Прецеденты имеют влияние на формирование имиджа политического деятеля, закрепляя в коллективном сознании упрощенный, стереотипный образ политика.

Ключевые слова: прецедентные феномены, прецедентный текст, прецедентная ситуация, политический дискурс, политическая пародия, актуализация

Agata Jankowicz, mgr
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Szkoła Doktorska (dyscyplina: językoznawstwo)
ORCID: 0000-0001-9346-4899
e-mail: agata.jankowicz@doktorant.up.krakow.pl

Agata Jankowicz, MA
University of the National Education Commission, Krakow
Doctoral School (discipline: linguistics)